

Pensioenakkoord vereist financieel inzicht

In een sterk veranderend pensioenlandschap neemt het belang van goed financieel inzicht toe. Enquêteonderzoek maakt echter duidelijk dat veel Nederlanders een gebrekkige financiële kennis bezitten en weinig weten over hun pensioen. Dit is jammer want het blijkt dat personen met meer kennis zich beter voorbereiden en realistischere verwachtingen hebben.

Wij staan aan de vooravond van historische veranderingen in de opzet van de AOW en aanvullende pensioenen. De pensioenuitkering wordt onzekerder en de burger krijgt meer zeggenschap over het aanvangstijdstip van de uitkering. Tegelijkertijd weet de gemiddelde Nederlander weinig van het pensioen. Hij vindt financiële onderwerpen doorgaans oninteressant en het pensioen lijkt voor veel mensen nog ver weg. Niettemin is het voor iedereen belangrijk zich tijdig in hun pensioen te verdiepen. Op jonge leeftijd kun je nog gemakkelijk bijsturen in het geval dat de vooruitzichten tegenvallen. Dit is zeker niet ondenkbeeldig want veel werknemers koesteren onrealistische verwachtingen.

Optimistische verwachtingen

Een grote meerderheid van werknemers waant zich zeker van een aanzienlijke pensioenuitkering. Dit volgt uit een enquête die in oktober 2010 is gehouden in het CentERpanel dat ook wordt gebruikt voor het jaarlijkse DNB Household Survey. Bij de selectie van panelleden is representativiteit van het panel voor de Nederlandse bevolking leidend. Niettemin kunnen tussen bijvoorbeeld jongeren en ouderen verschillen bestaan in de bereidheid vragen over pensioen te beantwoorden en daarom zijn de uitkomsten gewogen. In de enquête is gevraagd wat werknemers minimaal en wat zij maximaal als uitkering verwachten te ontvangen op het moment dat zij met pensioen gaan. Ruim een kwart van de ruim 850 respondenten blijft het antwoord op deze twee vragen schuldig. Van de overige werknemers geeft ruim zes op de tien aan minstens 70 procent van het laatstverdiende inkomen te verwachten. Slechts één op de twintig verwacht dat het ook minder kan zijn dan 50 procent. Gemiddeld bedraagt het minimaal verwachte pensioen 67 procent van het laatstverdiende inkomen. De hoogte van het maximaal verwachte pensioen komt uit op gemiddeld 80 procent.

Pensioen is onzeker

Deze verwachtingen vormen een schril contrast met berekeningen van de Autoriteit Financiële Markten.

De uitkomsten laten zien dat een pensioen van 70 procent van het eindloon voor veel werknemers niet haalbaar is (AFM, 2010). De pensioenopbouw kan om verschillende redenen lager uitvallen. Perioden van werkloosheid, een verblijf in het buitenland, werken als zelfstandige of een echtscheiding zijn hiervan voorbeelden. Daarnaast bouwen werknemers die later in hun loopbaan carrièrestappen maken in een middelloonregeling, gemeten als percentage van het laatstverdiende loon, minder pensioen op dan werknemers met een gemiddelde loopbaan. Bovendien zijn pensioenaanspraken de afgelopen jaren nauwelijks aangepast aan loon- en prijsstijgingen. Al deze factoren zorgen voor een grote spreiding in daadwerkelijke pensioenopbouw en betekenen dat de te bereiken pensioenuitkering vaak

Kader 1

Acht stellingen over de AOW

1. De AOW-uitkering gaat onmiddellijk in als iemand stopt met werken, ongeacht de leeftijd.
2. De AOW-uitkering hangt af van het aantal jaren dat iemand heeft gewerkt.
3. De AOW-uitkering hangt af van het inkomen, dat wil zeggen dat iemand een lagere AOW-uitkering ontvangt als hij na zijn 65e andere vormen van inkomen ontvangt.
4. De AOW-uitkering hangt af van het vermogen, dat wil zeggen dat iemand een lagere AOW-uitkering ontvangt als hij na zijn 65e een bepaalde hoeveelheid vermogen bezit.
5. De overheid past normaal gesproken de AOW-uitkering jaarlijks aan zodat de koopkracht ervan niet wordt aangetast.
6. Als iemand 65 jaar wordt kan hij kiezen of hij de AOW voor de rest van zijn leven in de vorm van een maandelijkse uitkering wil ontvangen of als een eenmalige uitkering ineens.
7. De netto AOW-uitkering voor een echtpaar van beiden 65 jaar of ouder bedraagt bij benadering 1000 euro per maand (zeg tussen 900 en 1100 euro).
8. De netto AOW-uitkering voor een alleenstaande van 65 jaar of ouder bedraagt bij benadering 700 euro per maand (zeg tussen 600 en 800 euro).

Correcte antwoorden: stellingen 1, 2, 3, 4 en 6 zijn niet waar en stellingen 5, 7 en 8 zijn waar (tabel 1).

SINDS 1916

MAARTEN VAN ROOIJ

Beleidsmedewerker en onderzoeker bij De Nederlandsche Bank

ROB ALESSIE

Hoogleraar aan de Rijksuniversiteit Groningen

ANNAMARIA LUSARDI

Hoogleraar aan The George Washington University School of Business

lager uitvalt dan beoogd. De onzekerheid neemt in de toekomst nog verder toe als gevolg van de vergrijzing en de keuze voor een vaste pensioenpremie. Pensioenopbouw en -uitkering worden in nieuwe pensioencontracten meer afhankelijk van de beleggingsresultaten van pensioenfondsen.

Pensioenkennis ontbreekt

Pensioendeelnemers zijn niet goed op de hoogte van belangrijke kenmerken van hun pensioen. Zo wist één op de drie werknemers in een enquête uit 2005 niet welk type pensioenregeling hij heeft (middenloon, eindloon of beschikbare premie). Een nog grotere groep weet niet of het pensioen wordt geïndexeerd (Van Els *et al.*, 2006). Ook de kennis van de kenmerken van de AOW laat te wensen over. Meer dan 80 procent van de ondervraagden weet dat de AOW niet kan worden opgenomen als een uitkering ineens en dat geen vermogenstoets plaatsvindt. Bijna een kwart van de huishoudens denkt echter ten onrechte dat de hoogte van de AOW afhangt van het arbeidsverleden en een even grote groep weet niet dat uitkering niet wordt gekort bij andere inkomsten. Ruwweg de helft weet bij benadering hoe hoog de AOW-uitkering is. Dit blijkt uit de antwoorden op acht stellingen over de AOW, waarbij respondenten moeten aangeven of deze “waar” of “niet waar” zijn (kader 1). Tabel 1 laat de score van de huishoudens zien. De gemiddelde respondent weet het juiste antwoord op vijf à zes van de acht stellingen. Hierbij moet worden bedacht dat de enquête uit 2005 is uitgevoerd onder circa 1500 personen die verantwoordelijk zijn voor de financiën binnen de huishouding en naar verwachting financieel beter zijn onderlegd dan hun partner.

Financieel inzicht schiet tekort

Het gebrek aan kennis over het pensioen en de AOW staat niet op zichzelf. Slechts vier op de tien huishoudens weet het juiste antwoord op vijf basale vragen over rente en inflatie (DNB, 2006; Van Rooij *et al.*, 2011a). De score op vragen die te maken hebben met beleggen in aandelen, risicodiversificatie en de relatie tussen risico en rendement is nog aanmerkelijk lager. Financiële kennis en pensioenkennis hangen met elkaar samen. Huishoudens die de vijf eenvoudige vragen correct beantwoorden weten in vergelijking met de andere huishoudens bijna twee keer zo vaak het goede antwoord op alle acht de vragen over AOW. Wereldwijd blijkt de pensioenkennis en financiële vaardigheden van grote

groepen gezinnen tekort te schieten om de gevolgen te overzien van belangrijke financiële beslissingen die te maken hebben met pensioen, beleggingen, verzekeringen en hypotheek. Nederlandse huishoudens vormen hierop geen uitzondering.

Financiële kennis neemt ook niet toe

Drie van de vragen uit het onderzoek van 2005 zijn in juni 2010 opnieuw voorgelegd aan de persoon in het huishouden die verantwoordelijk is voor de financiën (Alessie *et al.*, 2011). Het betreft een vraag over rente, een vraag over inflatie en een vraag over risicodiversificatie (kader 2). Deze vragen worden in de internationale literatuur veelvuldig gebruikt om financiële kennis te meten, maar ook om deze over landen te vergelijken (Lusardi en Mitchell, 2011). De financiële kennis in Nederland is niet toegenomen (tabel 2). Het aantal correcte antwoorden in 2010 is lager dan vijf jaar eerder: gemiddeld 2,2 versus 2,4 (afgerond op één decimaal). Het verschil lijkt wellicht klein, maar is statistisch sterk significant. Dit is een opvallende uitkomst, want sinds 2005 is er namelijk aandacht geweest voor de beperkte financiële kennis van huishoudens. In reactie hierop heeft Ministerie van Financiën het platform CentiQ opgericht. Hierin werken overheid, consumentenorganisaties en financiële instellingen samen

Kader 2

Financiële kennis in drie vragen

1. Veronderstel dat u 100 euro op een spaarrekening hebt en de rente is twee procent per jaar. Hoeveel denkt u dan dat u na vijf jaar op de spaarrekening hebt, ervan uitgaande dat u al het geld op deze rekening laat staan: meer dan 102 euro, precies 102 euro of minder dan 102 euro?
2. Veronderstel dat de rente op uw spaarrekening één procent per jaar is en de inflatie is gelijk aan twee procent per jaar. Zou u dan na één jaar meer, precies hetzelfde of minder kunnen kopen dan vandaag met het geld op de rekening?
3. Is de volgende uitspraak volgens u ‘waar’ of ‘niet waar’: een aandeel van een bedrijf geeft normaal gesproken een zekerder rendement dan een beleggingsfonds dat alleen in aandelen belegt.

Correcte antwoorden: 1. meer dan 102 euro; 2. minder; 3. niet waar (tabel 2).

Tabel 2

Financiële kennis in 2005 en 2010. Percentage van het aantal huishoudens en gemiddeld aantal vragen correct en incorrect.

	1. Rente**		2. Inflatie		3. Diversificatie**		Aantal antwoorden (uit 3)**	
	2005	2010	2005	2010	2005	2010	2005	2010
Correct	91	86	83	81	64	56	2,37	2,23
Incorrect	5	5	9	7	12	11	0,27	0,23
Weet niet	4	9	8	12	24	33	0,36	0,54
Totaal	100	100	100	100	100	100	3,00	3,00

** Resultaten in 2010 zijn significant verschillend van de resultaten in 2005 op vijfprocentniveau.

Tabel 1

AOW-kennis. Percentage van het aantal huishoudens en gemiddeld aantal vragen correct en incorrect.

	1. Start- datum	2. Arbeids- verleden	3. Toets inkomen	4. Toets vermogen	5. Indexatie	6. Bedrag ineens	7. Uitkering stel	8. Uitkering single	Aantal (uit 8)
Correct	93	70	75	83	64	82	45	53	5,64
Incorrect	2	23	16	6	21	4	26	20	1,17
Weet niet	5	7	9	11	15	14	28	26	1,19

aan de verbetering van financiële kennis en vaardigheden van Nederlandse huishoudens. Diverse initiatieven zijn ontwikkeld, vaak gericht op specifieke doelgroepen. De website www.wijzeringeldzaken.nl geeft hiervan een goed overzicht. Het vergroten van financieel inzicht is blijkbaar een proces van lange adem. Nadere bestudering van de resultaten maakt duidelijk dat niet het aantal foute antwoorden is toegenomen, maar het aantal respondenten dat erkent het juiste antwoord niet te weten. Dit suggereert dat alle aandacht en de genoemde initiatieven mogelijk wel het bewustzijn van de gebrekkige financiële kennis hebben verbeterd.

Pensioenbewustzijn stijgt

Nederlandse huishoudens zijn zich wel meer gaan bezighouden met hun pensioen. In 2005 gaf slechts één op de acht huishoudens aan veel over het pensioen na te denken. Het aantal huishoudens dat in 2010 veel nadenkt over het pensioen is met één op de zes weliswaar nog steeds laag, maar niettemin significant gestegen. Een uitkomst die te verwachten is, gegeven het publieke debat over de houdbaarheid van het pensioenstelsel, de vermogenspositie van pensioenfondsen, het achterwege blijven van indexatie en de mogelijkheid tot korting van uitkeringen. Het aantal Nederlanders dat heeft geprobeerd na te gaan hoeveel zij zouden moeten sparen voor het pensioen is eveneens gestegen tot bijna vier op de tien. Het belang van een dergelijke rekenexercitie is groot. Vier van de vijf huishoudens stelt na het maken van deze berekeningen een financieel plan op en bijna iedereen geeft aan zich daar redelijk aan te houden (Van Rooij *et al.*, 2011b).

Het dichten van de verwachtingenkloof

Respondenten met meer financiële kennis zijn meer geneigd te plannen voor hun pensioen (Alessie *et al.*, 2011). Zij denken vaker na over hun pensioen en gaan sneller over tot het maken van berekeningen om na te gaan of zij voldoende sparen voor het pensioen. Financiële kennis blijkt bovendien een belangrijke rol te spelen bij de verklaring van verwachte pensioenuitkeringen. Werknemers met een betere financiële kennis zijn duidelijk minder optimistisch over de hoogte van de pensioenuitkering. Bovendien houden zij rekening met een grotere onzekerheid rond deze verwachting. Dit suggereert dat meer financiële kennis gepaard gaat met realistischere pensioenverwachtingen in termen van zowel de hoogte van het te bereiken pensioen als de onzekerheid die hiermee gepaard gaat. Deze uitkomsten ondersteunen dat het opstellen van eenvoudige en begrijpelijke pensioencontracten, het verbeteren van de communicatie en het verhogen van het financiële inzicht van pensioendeelnemers een belangrijke bijdrage kunnen leveren aan het dichten van de verwachtingenkloof.

Op zijn minst zou de verstrekte informatie moeten worden uitgebreid tot meerdere scenario's met verschillende veronderstellingen ten aanzien van de beleggingsrendementen

Presentatie van een pessimistisch scenario
Vertegenwoordigers van werkgevers, werknemers en de overheid hebben in de Stichting van de Arbeid een principeakkoord bereikt over nieuwe pensioencontracten. Pensioenuitkeringen gaan meer meebewegen met de beleggingsresultaten. Hierdoor wordt duidelijk dat de beoogde uitkering onzeker is en ook lager kan uitvallen. Meer dan voorheen wordt transparant hoe beleggingsrisico's zich vertalen in pensioenuitkeringen. Vanwege dit risico is het nog

belangrijker dat werknemers zich juiste verwachtingen gaan vormen. Het belang van een goede informatievoorziening en het verhogen van het financiële inzicht van pensioendeelnemers neemt daardoor toe. Het besef dat de communicatie beter moet, wordt breed gedeeld. De invulling van dit streven is echter nog onduidelijk. Het ligt voor de hand dat de jaarlijkse pensioenoverzichten en het dit jaar ingestelde elektronische pensioenregister een belangrijke rol gaan vervullen. Op zijn minst zou de verstrekte informatie moeten worden uitgebreid tot meerdere scenario's met verschillende veronderstellingen ten aanzien van de beleggingsrendementen. Dit brengt de onzekerheid rond de pensioenuitkering voor het voetlicht. Een pessimistisch scenario maakt daarbij duidelijk hoe het pensioen zich onder ongunstige omstandigheden ontwikkelt.

LITERATUUR

- AFM (2010) *Geef Nederlanders pensioeninzicht: werken aan vertrouwen door dichten van de verwachtingenkloof*. Amsterdam: Autoriteit Financiële Markten.
- Alessie, R., M. van Rooij en A. Lusardi (2011) Financial literacy, retirement preparation and pension expectations in the Netherlands. *NBER Working Paper*, 17109.
- DNB (2006) Financiële kennis Nederlandse huishoudens is beperkt. *De Nederlandsche Bank Kwartaalbericht*, juni, 47–54.
- Els, P. van, M. van Rooij en M. Schuit (2006) *Nut en noodzaak van verplicht pensioensparen*. In: S.G. van der Lecq en O.W. Steenbeek (red.) *Kosten en baten van collectieve pensioensystemen*. Deventer: Kluwer, 191–220.
- Lusardi, A. en O. Mitchell (2011) Financial literacy around the world: an overview. *Netspar Discussion Paper*, 23.
- Rooij, M. van, A. Lusardi en R. Alessie (2011a) Financial literacy and stock market participation. *Journal of Financial Economics*, 101(2), 449–472.
- Rooij, M. van, A. Lusardi en R. Alessie (2011b) Financial literacy, retirement planning, and household wealth. *Working paper*, te verschijnen.